

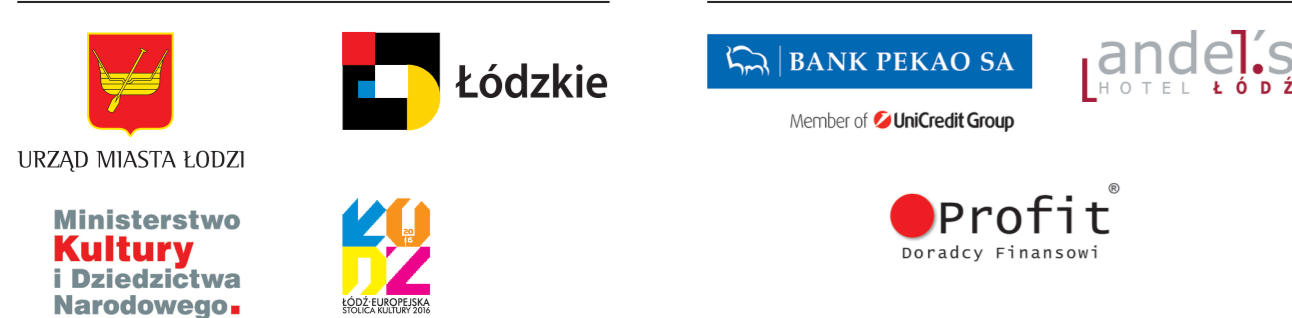
TANSMAN 2010

VIII MIĘDZYNARODOWY FESTIWAL
I KONKURS INDYWIDUALNOŚCI MUZYCZNYCH

Łódź
program

14–20 listopada 2010
www.tansman.lodz.pl

Sponsorzy:

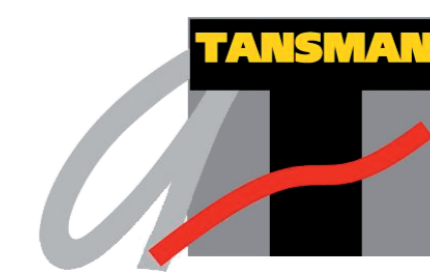
Partnerzy:

Patroni medialni:

Organizator:

**STOWARZYSZENIE
PROMOCJI KULTURY
im. A. Tansmana**

*Pan Cogito
zawiesza bez odpowiedzi
rozważania nad istotą muzyki*

*nie daje mu tylko spokoju
tyrańska władza tej sztuki*

*impet z jakim się wdziera
do naszego wnętrza*

*zasmuca bez powodów
raduje bez przyczyny*

Zbigniew Herbert
„Pana Cogito przygody z muzyką”, 1974

*Skąd przyjdzie odrodzenie do nas,
którzyśmy skazili i spustoszyli cały glob ziemski?
Tylko z przeszłości, jeżeli ją kochamy?*

Simone Weil

*Jeśli świata sztuki nie można uzdrowić, zawrócić z drogi
prowadzącej ku samozniszczeniu, to trzeba ocalić to,
co posiada najcenniejszego – wartości trwałe, niezniszczalne.*

Krzysztof Penderecki, *Passio artis et vitae*

*Moje myślenie o tradycji można porównać do drzewa:
liście opadną, korzenie przetrwają.*

Aleksander Tansman

Siła muzyki

Projekt ten zrodził się w 2007 roku, kiedy zostaliśmy zaproszeni przez Cité de la Musique do przygotowania cyklu koncertów na temat trzech wielkich religii monoteistycznych. Po kilku dniach namysłu doszliśmy do wniosku, że idealnym tematem będzie Jerozolima. Wybór ten pozwalał bowiem na stworzenie pięknej i przejmującej wizji ukazującej zarówno wzniosłość, jak i szaleństwo wpisane w historię tego miasta oraz złożoność jego problemów. Również dziś miejsce to stanowi granicę naszej cywilizacji i jej słabości, szczególnie w obliczu poszukiwania pokoju, który byłby sprawiedliwy i słuszny dla wszystkich, oraz trudności w osiągnięciu porozumienia pomiędzy Wschodem a Zachodem w kwestii podstawowych zasad duchowego wymiaru ludzkości. Projekt wiązał się z przywołaniem kluczowych momentów w historii i dziejach muzyki miasta istniejącego od ponad 3000 lat, co początkowo wydawało nam się potężnym, a wręcz niemożliwym do zrealizowania wyzwaniem. Program albumu ledwie pomieścił się na dwóch płytach, po 78 minut każda, z dołączoną ponad 400-stronicową książeczką w 8 wersjach językowych, co już znacznie przekracza wielkość standardowego wydania.

Od samego początku wiedzieliśmy, razem z Montserrat Figueras i Manuelem Forcano, że trzeba będzie przywołać wyjątkową historię Jerozolimy, której konsekwencje dotyczą całego świata. Mieliliśmy jednak świadomość, że zrealizowanie tej wizji, stanowiącej jednocześnie wyraz głębokiego hołdu, będzie możliwe jedynie po uwzględnieniu świadectwa każdej narodowości, kultury i religii, które tworzyły historię tego miasta, zawsze pełną dramatycznych i naznaczonych konfliktem zdarzeń. Historia i mitologia, legenda i rzeczywistość, muzyka i śpiew – wszystko na świecie łączy się w syntezę za pośrednictwem „siły muzyki”, kluczowe elementy ludzkiej cywilizacji zgromadzone w jednym mieście, od wieków uznawanym za święte, będącym mitycznym miejscem spotkań trzech wielkich religii monoteistycznych.

Na potrzeby tego projektu musieliśmy zebrać grupę muzyków wywodzących się z różnych tradycji i reprezentujących główne kultury i kraje, które odgrywały znaczącą rolę zarówno w przeszłości, jak i bieżących wydarzeniach. Dlatego właśnie, oprócz muzyków z Hiszpanii, Francji, Anglii, Belgii i Grecji wchodzących w skład zespołu Hespèrion XXI i La Capella Reial de Catalunya, do współpracy zaprosiliśmy również wielu żydowskich i palestyńskich muzyków i solistów z Izraela oraz innych krajów, w tym z Iraku, Turcji, Maroka i Syrii. Reprezentują oni style wywodzące się z bardzo dawnych tradycji muzycznych, niejednokrotnie przekazywanych ustnie z pokolenia na pokolenie. Niezwykle istotny dla projektu był przemyślany wybór różnych nurtów muzycznych charakterystycznych dla narodów, które przez wieki zaludniały Jerozolimę wraz ze swoimi marzeniami, tragediami, nadziejami

i niepowodzeniami. Wybór ten nie byłby możliwy bez licznych badań natury historycznej, muzycznej i organologicznej prowadzonych przez tak znane osobistości jak Abraham Z. Idelsohn, Amnon Shiloah, Samuel G. Armistead, Isaac Levy, Rodolphe d’Erlanger, Charles Fonton czy Robert Lachmann w przypadku muzyki wschodniej (żydowskiej, arabskiej i osmańskiej), H. J. W. Tillyard w przypadku muzyki bizantyjskiej, oraz Pierre Aubry i Gordon Athol Anderson w odniesieniu do muzyki z czasów wypraw krzyżowych. Nie można też nie wspomnieć o wkładzie wszystkich muzyków, wokalistów i innych zaangażowanych osób, których talent i doświadczenie odegrały decydującą rolę w powodzeniu całego projektu. Mam tutaj na myśli przede wszystkim takie osoby jak: Montserrat Figueras, Manuel Forcano, Yair Dalal, Lior Elmalich, muzyków z grupy Al Darweesh, Gaguik Mouradian, Razmik Amyan, Dimitri Psonis, Mutlu Torun, Omar Bashir, Begoña Olavide, Pedro Estevan, Jean-Pierre Canihac oraz Les Trompettes de Jericho, Andrew Lawrence-King i wszystkich wokalistów i muzyków z zespołu Hespèrion XXI i La Capella Reial de Catalunya. Nigdy wcześniej nie brałem udziału w projekcie, w którym indywidualne zaangażowanie wszystkich osób miało tak ogromne znaczenie.

Muzyka stanowi okno do przesyczonego emocjami świata legend, wierzeń i zdarzeń, w którym istota życia, kultury i duchowości łączy się w bajkowej symbiozie z otaczającą nas rzeczywistością. Historia i tradycje muzyczne Jerozolimy, na które znaczący wpływ miała obecność trzech największych religii monoteistycznych – judaizmu, chrześcijaństwa i islamu – stanowią odzwierciedlenie wyjątkowych przeżyć, związanych z jednej strony z najcięższymi konfliktami i wojnami, a z drugiej – z najbardziej wzniosłymi duchowymi dokonaniem ludzkości.

Aby nadać kształt tak skomplikowanemu pod względem muzycznym i historycznym programowi, należało znaleźć oryginalną strukturę inspirowaną samym tematem, opierającą się na wyodrębnieniu siedmiu rozdziałów, z których każdy dotyczy kluczowych momentów w historii miasta. Trzy główne rozdziały zawierają wybór najbardziej reprezentacyjnych tradycji muzycznych z trzech okresów odnoszących się do trzech religii monoteistycznych.

Miasto żydowskie przywołane jest od momentu powstania aż do zniszczenia Świątyni poprzez sugestywny dźwięk szofaru, wybór najpiękniejszych Psalmów Dawida, które zachowały się w tradycji Żydów z południowego Maroka, taniec instrumentalny oraz recytowany po hebrajsku tekst Rabina Akiby.

Miasto chrześcijańskie przedstawione jest od momentu przyjazdu do Jerozolimy w 326 roku królowej Heleny, matki cesarza Konstantyna, do wyparcia krzyżowców i zdobycia Jerozolimy przez Saladyna. Okres ten obrazuje najpierw jedna z najstarszych pieśni krucjatowych przypisywana cesarzowi Leonowi VI (886–912), po której następuje recytowane po francusku tragiczne ogłoszenie świętej wojny przez papieża Urbana II w 1095 roku. Siłę muzyki w okresie wojennym ilustrują trzy z najsłynniejszych i najpiękniejszych pieśni krucjatowych, natomiast klęskę z 1244 roku symbolizuje krótka improwizacja na temat pieśni *Pax in nomine Domine*.

Okres miasta arabskiego, przypadający na lata 1244–1516, przedstawiony jest za pomocą improwizacji na oudzie, pieśni opartej na Surze 17:1, opowiadającej o wniebowstąpieniu proroka Mahometa ze wzgórza, na którym stoi dziś meczet Kopuła Skały. Dopełnieniem pieśni jest taniec soma (z tradycji sufickiej) oraz pieśń *Salatu Allah*. Okres osmański,

przypadający na lata 1516–1917, symbolizuje zaś makkam *Uzāl Sakil „Turna”* z XVII-wiecznego manuskryptu Kantemiroglu, legenda o śnie Sulejmana Wspaniałego (1520) recytowana po turecku oraz jeden z najpiękniejszych XVI-wiecznych marszy osmańskich.

Czwarty rozdział poświęcony jest Jerozolimie jako „mieście pielgrzymek”, co symbolizują trzy pieśni pielgrzymów. Jedna z nich opiera się na tekstach Jehudy Halewiego (sefardyjskiego rabina, filozofa, lekarza i poety urodzonego w 1075 roku w Tudeli w emiracie Saragossy, znanego również jako Kantor Syjonu); kolejna to cantiga Alfonsa X Mądrego (1221–1284), która opowiada o jednym z cudów Marii Dziewicy, jakiego doświadczyła pewna kobieta udająca się na pielgrzymkę do Jerozolimy. Trzecia natomiast pieśń to tekst jednego z najsłynniejszych arabskich podróżników, marokańskiego badacza Ibn Battuty (Tangier, 1304–ok. 1377).

Piąty rozdział skupia się na Jerozolimie jako „ziemi wygnania i schronienia dla wygnańców”, co ilustrują dwie poruszające pieśni o wygnaniu i dwie o schronieniu: pieśń o Palestynie wywodząca się z tradycji sefardyjskiej, „lament” palestyński, pieśń na temat ormiańskich uchodźców upamiętniająca ludobójstwo z 1915 roku (...).

Ostatnie dwa rozdziały odnoszą się do etymologii słowa Jerozolima, wedle której hebrajska nazwa miasta oznacza „miasto podwójnego pokoju”, co stanowi metaforę „pokoju niebiańskiego” i „ziemskiego”. Ten pierwszy – nasze preludium – był ogłoszony i obiecany przez proroków, którzy mieszkali w Jerozolimie lub ją odwiedzali. Obraz ten przywołany jest za pomocą prorocstwa sybilińskiego z żydowskiego źródła pochodzącego z III wieku p.n.e., arabskiej pieśni sufickiej opartej na Surze I: 27, oraz pieśni na temat katarskiej Ewangelii Pseudo-Jana V: 4, znajdującej się w słynnym XII-wiecznym manuskrypcie z klasztoru Las Huelgas.

Tytułem podsumowania przywołujemy „pokój ziemski”, do którego od ponad pięciu tysięcy lat dążą przywódcy polityczni zarządzający miastem. Pokój ten symbolizuje arabskie, żydowskie, (ortodoksyjne) ormiańskie oraz (katolickie) łacińskie „wotywnne wołanie o pokój” oraz melodia przekazywana ustnie z pokolenia na pokolenie, która przetrwała do naszych czasów w niemal wszystkich kulturach basenu Morza Śródziemnego. Melodia śpiewana jest przez każdego wykonawcę z osobna, kolejno po grecku, arabsku (z Maroka), hebrajsku, arabsku (z Palestyny), hiszpańsku, ponownie po grecku (przez zespół wokalny), w języku ladino (kołysanka), na trzy głosy (po grecku, hebrajsku i arabsku), następnie wykonywana jest w orientalnej wersji instrumentalnej i w końcu przez wszystkich wykonawców w wersji chóralnej, w której języki nakładają się na siebie w symbolicznej manifestacji na rzecz jedności i harmonii. Owa jedność i harmonia są w zasięgu ręki, jeśli tylko pozwolimy sobie doświadczyć i odczuć pełną siłę muzyki. Na zakończenie tego wybuchu optymizmu powracają „trąby jerychońskie”, tym razem, by przypomnieć nam, że ludzie nadal są od siebie duchowo oddzieleni zbyt wieloma murami, które najpierw trzeba zburzyć w sercu zanim przejdziemy do ich pokojowej rozbiórki w otaczającym nas świecie.

W starożytności siła muzyki była wszechobecna. Ze wszystkich źródeł historycznych, w zakresie wiedzy na temat muzyki w czasach starożytnych najważniejszym i najbogatszym źródłem jest Biblia. Muzyka i taniec odgrywały wówczas ważną rolę nie tylko w życiu codziennym, ale również w obrzędach religijnych i walce. Świadectwem potęgi muzyki jest niewątpliwie jedna

z najstarszych legend dotycząca odgłosu trąb i bitwy o Jerycho. Nie była to muzyka sensu stricto, a raczej niezwykle intensywny i przenikliwy dysonans wytworzony przez kilkaset instrumentów, którego siła powaliła mury Jerycha.

Od samego początku czuliśmy, że szofar, czyli jeden z najstarszych zachowanych starożytnych instrumentów, zwany również baraním rogiem Abrahama, musiał odegrać w bitwie istotną rolę, obok orientalnych trąb starożytnych. Ta hipoteza potwierdziła się w trakcie naszych badań, kiedy przeczytaliśmy relacje opata Nicholasa z klasztoru benedyktyńskiego w Thingeyrar w Islandii.

Opat Nicholas udał się do Ziemi Świętej cztery lub sześć lat po powstaniu pieśni krucjatowej *Chevalier mult estes guaritz* (z 1146 roku), gdzie znalazł trąby jerychońskie i szofary oraz laskę Mojżesza (o której mowa w pieśni) w kaplicy św. Michała w pałacu Bukoleon w Konstantynopolu. Potwierdzają to zapisy arcybiskupa nowogrodzkiego Antoniego, według którego była ona przechowywana pomiędzy jedną z trąb jerychońskich a baraním rogiem Abrahama (Riant, *Exuviae Constantinopolitanae*, Genewa 1878). Nie ma możliwości zapisania w nutach fanfary, którą stworzyliśmy, ponieważ każdy z instrumentów miał swój własny, niepowtarzalny ton. W efekcie powstała całkowicie przypadkowa struktura nachodzących na siebie dźwięków, uwzględniająca charakterystyczny język tych prymitywnych instrumentów i opierająca się na typowych rytmach i dynamice, które, pomimo indywidualnej precyzji, łączą się razem w sposób całkowicie dowolny. Dźwięk wytworzony przez 14 instrumentów i bębny należałoby pomnożyć przez 30 lub 50 razy, żeby osiągnąć efekt zbliżony do odgłosu legendarnych trąb jerychońskich.

Można jednak przytoczyć jeszcze jeden przykład przejmującego dźwięku ukazującego siłę muzyki. Poza dźwiękami, których siła potrafi roztrzaskać przedmioty materialne, istnieją również dźwięki obezwładniające swą głęboką emocjonalną i duchową siłą śpiewanej modlitwy. Kiedy w 1941 roku jeden ze skazanych na śmierć rumuńskich Żydów Shlomo Katz miał zostać stracony w Auschwitz, poprosił o możliwość zaśpiewania pieśni żałobnej *El male rahami*. Piękno i emocje płynące z jego śpiewu zachwyciły i wzruszyły oficera odpowiedzialnego za egzekucję do tego stopnia, że oszczędził życie Katza, pozwalając na jego ucieczkę z obozu. Nagranie, które odtwarzamy wiele lat po tym wydarzeniu, to nie tylko wyjątkowy, upamiętniający je dokument historyczny, ale również wyraz hołdu złożonego ofiarom i modlitwa w intencji wszystkich, którzy zginęli w obozach zagłady (nagranie na płycie stanowiącej dodatek do publikacji H. Roten *Les Musiques Liturgiques Juives*, Paryż 1998). Teraz możemy już pojąć całą prawdę zawartą w słowach Eliasa Canetti: „muzyka to prawdziwie żywa historia ludzkości, poddajemy się jej bez oporu, ponieważ to, co przekazuje, odnosi się do naszych uczuć; bez niej pozostałyby nam jedynie okruchy”.

Z ponad tysiąca etapów bogatej historii Jerozolimy wybraliśmy te, które uznaliśmy za najważniejsze, i zobrazowaliśmy je za pomocą pieśni, muzyki i kluczowych tekstów, które tworzą wielokulturowy fresk, oferując znacznie więcej niż zwykłe nagranie czy koncert. Muzyka staje się nieodzownym środkiem do osiągnięcia prawdziwego dialogu międzykulturowego pomiędzy ludźmi reprezentującymi różne narody i religie, których jednak łączy wspólny język muzyki, duchowości i piękna.

JORDI SAVALL

tłum. Dominika Kucharczyk

Teksty utworów i ich tłumaczenia

Trąby Jerychońskie

Fanfara instrumentalna, 1200 p.n.e.

I. Pokój niebiański – Proroctwa Apokalipsy i Sądu Ostatecznego

Pokój wielki na ziemi

Niechaj pokój wielki na ziemi całej
i król królowi przyjacielem aż po krańce
wieków będzie, a śmierć niech wypełni
powszechne ludzkości prawo
na całej ziemi pod niebem gwiazdzistym
za to, co zdziałali śmiertelnicy marni.

Ale Bóg dał wiernym ludziom Tego na ofiarę,
którego Synem wielkiego Boga śmiertelni nazwali.
I staną się dostępne wszystkie ścieżki na równinach
i skaliste pagórki, i górskie wzniesienia
i srogie morskie bałwany żegludze przychylnie
w owych dniach. Bowiem pokój wszelki
Między dobrymi na ziemi nastaje.

Wskażę Ci znak wyrazisty, tak żebyś zrozumiał,
kiedy koniec wszystkiego na ziemi nastąpi.
Gdy tylko miecze ciemne na gwiazdnym sklepieniu
będą widoczne od wieczora do świtu,
potem kurzawa pod niebo się wzniesie
po całej ziemi, a blask słońca
ulegnie zaćmieniu w południe.

Z nieba zaraz księżycy promienie
pojawią się i nagle na ziemię spłyną
krople krwi ze skał – to znakiem się stanie.
Na obłoku ujrzycie pieszych z konnymi – walkę
jakby mrocznym łowom dzikich bestii podobną.
Wtedy to koniec wojny uczyni Bóg
Mieszkający w niebiosach.

Al.là men eiréne, źródło żydowskie, III w. p.n.e.
Tłum. z jęz. greckiego – Agnieszka Heszen

ἀλλὰ μὲν εἰρήνη μεγάλη κατὰ γαῖαν ἄπασαν,
καὶ βασιλεὺς βασιλῆι φίλος μέχρι τέρατος ἔσται
αἰῶνος, κοινόν τε νόμον κατὰ γαῖαν ἄπασαν
ἀνθρώποις τελέσειεν ἐν οὐρανῷ ἀστερόεντι
ἀθάνατος, ὅσα πέπρακται δειλοῖσι βροτοῖσιν.

ἀλλ' ὃν ἔδωκε θεὸς πιστοῖς ἀνδρεσσι γεραίρειν.
Υἱὸν γὰρ καλέουσι βροτοὶ μέγαλοιο θεοῖο,
καὶ πᾶσαι πεδίοιο τρίβοι καὶ τρηχέες ὄχθαι
οὐρεά θ' ὑψηλέντα καὶ ἄγρια κύματα πόντου
εὐβάτα καὶ εὐπλωτα γενήσεται ἡμασι κείνοις
πᾶσα γὰρ εἰρήνη ἀγαθῶν ἐπὶ γαῖαν ἰκνέεται.

Σῆμα δέ τοι ἐρέω μάλ' ἀριφραδές, ὥστε νοῆσαι
ἡνίκα δὴ πάντων τὸ τέλος γαίηφι γένηται.
Ὅππότε κεν ῥομφαίαι ἐν οὐρανῷ ἀστερόεντι
ἐννύχαι ὀφθῶσι πρὸς ἔσπερον ἠδὲ πρὸς ἠῶ,
αὐτίκα καὶ κονιορτὸς ἀπ' οὐρανόθεν προφέρηται
πρὸς γαῖαν πᾶσαν, καὶ οἱ σέλας ἡελίοιο
ἐκλείβη κατὰ μέσσον ἀπ' οὐρανοῦ ἠδὲ σελήνης

ἀκτῖνες προφανῶσι καὶ αἶψ' ἐπὶ γαῖαν ἴκωνται
αἶματι καὶ σταγόνεσσι πετρῶν τε δ' ἀπο σῆμα γένηται
ἐν νεφέλῃ δ' ὀψήσθη μάχην πεζῶν καὶ ἵππέων
οἷα κυνηγεσίην θηρῶν ὁμίχλησιν ὁμοίην,
τοῦτο τέλος πολέμοιο τελεῖ θεὸς οὐρανὸν οἰκῶν.

اليوم الآخر، القرآن، سورة الفاتحة، من الآية 2 حتى الآية 7

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 "الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
 الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ
 إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ
 اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
 صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
 غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ"

Audi pontus, audi tellus,
 audi maris magni limbus,
 audi homo, audi omne
 quod vivit sub sole:
 prope est, veniet.
 Ecce iam dies est,
 dies illa,
 dies invisita,
 dies amara
 que celum fugiet,
 sol erubescet,
 luna fugabitur,
 sidera super terram cadent.

Heu miser!,
 heu miser!,
 heu! cur, homo, ineptam
 sequeris leticiam?

W imię Boga Miłosiernego, Litościwego

Dzień Zmartwychwstania
 W imię Boga Miłosiernego, Litościwego!
 Chwała Bogu, Panu światów,
 Miłosiernemu, Litościwemu,
 Panu Dnia Sądu.
 Ciebie czcimy i Ciebie prosimy o pomoc.
 Prowadź nas drogą prostą,
 drogą tych, których obdarzyłeś dobrodziejstwami,
 a nie tych, na których jesteś zagniewany,
 i nie tych, którzy błędzą.

Bismi Al.là ar Rahman, Koran,
 Sura I (al-Fatiha): 2-7, VII w.
 Tłum. z jęz. arabskiego – Andrzej Bartczak

Usłysz morze

Usłysz morze, usłysz ziemię,
 słuchaj ty, co ją opasujesz, oceanie,
 usłysz człowiecze, słuchaj –
 cokolwiek żyje pod słońcem:
 jest blisko, nadchodzi.
 Oto ten dzień
 dzień ów
 dzień nienawistny
 dzień gorzki
 gdy niebo odbieży,
 słońce czerwienieje,
 księżyc zostanie porwany
 gwiazdy znad ziemi upadają.

Ach, nieszczęsny!
 Ach, nieszczęsny!
 Ach! czemuż, człowiecze, o próżne
 radości zabiegasz?

Audi pontus, Apokalipsa VI: 12-13
 z *Tajemnej księgi katarów*, XIII w.
 Tłum. z jęz. łacińskiego – Grażyna Urban-Godziek

II. Jerozolima – miasto żydowskie (1000 p.n.e. – 70)

תהילים קכ"ב שלום ירושלים

שָׁלוֹם שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם :
יִשְׁלְיוּ אֶהְרָדָּ?
יְהִי-שְׁלוֹם בְּחֵילֶךָ,
שְׁלֹחַ בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ!
לְמַעַן אֲחִי וְרַעֲי,
אֲדַבְרָה-נָא שְׁלוֹם בְּךָ!
לְמַעַן בֵּית-יְהוָה, אֲלֵהֵינוּ,
אֲבַקֶּשׂה טוֹב לְךָ.

Pokój dla Jeruzalem

Proście o pokój dla Jeruzalem,
niech zażywają pokoju ci, którzy ciebie miłują!
Niech pokój będzie w twoich murach,
a bezpieczeństwo w twych pałacach!
Przez wzgląd na moich braci i przyjaciół
będę mówił: „Pokój w tobie!”

Psalm 122: 6–8, *Księga Psalmów*, X w. p.n.e.
Tłum. za Biblią Tysiąclecia

Wyzwolenie miasta przez Machabejczyków*

Taniec instrumentalny, 164 p.n.e.

תלמוד, סדר נזיקין, מסכת מכות, דף כ"ד, ב

פעם אחת היו רבי עקיבא ושלושה מתלמידיו עולין לירושלים כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר-הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק. אמרו לו: "מפני מה אתה מצחק?" אמר להם: "מפני מה אתם בוכים?" אמרו לו: "מקום שכתוב בו [במדבר א' נ"א] "והזר הקרב יומת" ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה?" אמר להן: "לכך אני מצחק" ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה באוריה כתיב "לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עינין תהיה, והר-הבית לבמות יער" [מיכה ג', י"ב] ובזכריה כתיב "עוד ישבו זקנים חקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו, מרוב ימים. ורחובות העיר ימלאו, ילדים וילדות, משחקים ברחובותיה." [זכריה ח', ד-ה] עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת בלשון הזה, אמרו לו: "עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו."

Rabbi Akiba zmierza do Jerozolimy

Pewnego razu rabbi Akiba i trzech jego uczniowie szli do Jerozolimy. Kiedy dotarli do góry Scopus, rozdarli na sobie szaty. Gdy doszli do Wzgórza Świątynnego, ujrzeni lisa wybiegającego z ruin Najświętszego Miejsca. Uczniowie poczęli wylewać łzy, ale rabbi Akiba zaśmiał się. Zapytali go: „Dlaczego się śmiejesz?” Odpowiedział im: „A wy dlaczego płaczecie?” Odrzekli mu: „Napisane jest: «Obcy, który się zbliży do tego miejsca, poniesie śmierć [Księga Liczb 1, 51]». A przecież lisy biegają tutaj swobodnie. Jakże więc możemy nie płakać?” Rabbi Akiba odrzekł: „Śmieję się dlatego, że przepowiednia ta opiera się na proroctwie Uriasza. Uriasz powiedział: «Z waszego powodu Syjon będzie niczym pole zorany, a Wzgórze Świątynne niczym zalesiona góra [Księga Micheasza 3, 12]». Prorok Zachariasz powiedział z kolei: «Znów starcy i staruszki będą siedzieli na placach Jerozolimy, wszyscy z laskami w rękę z powodu podeszłego wieku, a płace miasta zaroją się od bawiących się tam chłopców i dziewcząt [Księga Zachariasza 8, 4–5]». Teraz, kiedy przepowiednia o zniszczeniu spełniła się, wiem, że spełni się także przepowiednia o odbudowie. Na te słowa odrzekli mu: „Akibo, dodałeś nam otuchy, dodałeś otuchy”.

Talmud, *Traktat Makkot (Ciosy)*, 24b
Tłum. z jęz. hebrajskiego – Andrzej Bartczak

תהילים קל"ז, א-ו (מזמור גלות)

אִם-אֶשְׁכַּחֲךָ יְרוּשָׁלַם,
תִּשְׁכַּח מִיָּמַי.
תִּדְבַק-לְשׁוֹנִי לְחִכִּי
אִם-לֹא אֲזַכְּרֶיךָ
אִם-לֹא אֶעֱלֶה אֶת-יְרוּשָׁלַם
עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתַי.

Pieśń wygnania – Zburzenie Świątyni i Diaspora

Jeruzalem, jeśli zapomnę o tobie,
niech uschnie moja prawica!
Niech język mi przyschnie do podniebiebia,
jeśli nie będę pamiętał o tobie,
jeśli nie postawię Jeruzalem
ponad największą moją radość.

Psalm 137: 5–6, *Księga Psalmów*, 70 p.n.e.
Tłum. za Biblią Tysiąclecia

III. Jerozolima – miasto chrześcijańskie

STAUROTHEOTOCIA/ ΣΤΑΥΡΟΘΕΟΤΟΚΙΑ

Παρεστῶσα τῷ σταυρῷ σου Κύριε
ἡ ἀσπὸρως τεκοῦσά σε μητρικῶς οὐρρομένη ἔλεγεν.
Οἶμοι τέκνον ἐμόν πῶς ἔδυσ ἔξ ὀφθαλῶν μου νοητέ.

Ἦλεε τοῦ Πατρός τὸ ἀπάγασμα ἀνάστα παντόδύναμε
καί λάμπσον τὸ φῶς σου πᾶσι τοῖς σε ἐν ἀληθείᾳ
ὁμολογοῦσι

Θεόν καὶ φιλόανθρωπον.

האפיפיור אורבנוס ה-2: הקריאה למסעי הצלב (1095)

”הו, אתם בני האלוהים! כפי שרבים מכם כבר יודעים, גזע מקולל שמוצאו בפרס, התורכים והערבים, פלשו לארצם של הנוצרים. עליכם להתגייס ללא דיחוי ולהושיט עזרה לאחיהם המתגוררים במזרח! הכובשים נערכים לזרוע הרס בשטחי הנוצרים: רבים נפלו בחרבם, רבים הפכו לעבדים. הם מחריבים את הכנסיות, בוזזים את מלכות האל. אני קורא לכם מפציר ודוחק בכם – ואין זאת כי בשם האל בכבודו ובעצמו אני פונה אליכם – שליחי המשיח, לדבר אל לב כולם, בני כל המעמדות, אבירים או יושבי ערים, עשירים או עניים, לצאת לדרך, לחוש להצלת הנוצרים ולגרש את העם הנפשע הרחק מאדמותינו. על מי מוטלת חובת הנקם ומי יכבוש מידיהם את ארצכם אם לא אתם, אתם שעליכם הטיל האל את המשימה עטורת התהילה להכניע את הכופרים! קחו על עצמכם משימה זו, וכיפרתם על חטאיכם וזכיתם לתהילת עולם בממלכת השמים!”

Żale Matki Bożej pod Krzyżem

Stojąc pod krzyżem Twoim, Panie,
Ta, która Cię zrodziła, choć męża nie знаła,
po matczynemu łzy wylewała:
„Synu mój, zgasłeś na moich oczach – jakże to tak?
Ty – Rozum i Jasność, Ty Wszechmocny,
wskrzęś na nowo Ojca blask.
Rozlej światło na wierzących,
żeś prawdziwie Bogiem ludzkość miłującym”.

Stavrotheotokia, cesarz Leon VI?, 886–912

Tłum. z jęz. greckiego – Agnieszka Heszen

Pierwsze wezwanie papieża Urbana II do Krucjaty

O synowie Boga, musicie bez dalszej zwłoki pośpieszyć na pomoc swoim braciom, którzy mieszkają na Wschodzie, ponieważ, jak wielu z was słyszało, ich ziemie zostały najechane przez Turków i Arabów, którzy wyruszyli z Persji. Zajęli oni ziemie tych chrześcijan po siedmiokrotnym pokonaniu ich w bitwach, wielu zabijając i biorąc w niewolę. Turcy niszczą kościoły i pustoszą Boskie królestwo. Wzywam i błagam was w imieniu Pana, jako zwiastun Chrystusa, abyście przez nieustające kazania przekonywali wszystkich, niezależnie od piastowanych godności, tak pieszych, jak i rycerzy, do niesienia pomocy tamtejszym chrześcijanom, aby to nikczemne plemię przegnać z naszych ziem. Mówię to zarówno tym, którzy są tu obecni, jak i tym, których tu nie ma: tak każe Chrystus. Jaka to hańba, by takie, zasługujące na pogardę, czczące demony, niegodziwe plemię miało zwyciężyć lud służący Bogu i dumny z tego, że nazywa się chrześcijańskim. Idźcie zatem i walczycie z niewiernymi! Od tej chwili poczynając bądźcie rycerzami Chrystusa! Prowadźcie zaszczytną walkę z barbarzyńcami! Niech wszyscy ci, którzy tego pragną, czynią to bezzwłocznie. Niech ruszają z Bogiem jako swoim przewodnikiem!

1095

Tłum. z jęz. hebrajskiego – Andrzej Bartczak

Pokój w imię Pana – Pieśń wypraw krzyżowych z Pierwszej Krucjaty

Fetz Marcabrus los motz e'l so.
Aujatz que di :
Cum nos a fait, per sa doussor,
Lo Seingnorius celestiaus
Probet de nos un lavador,
C'anc, fors outramar, no'n fon taus,
En de lai devis Josaphas:
E d'aquest de sai vos conort.

Tę pieśń uczynił Marcabru;
Ufajcie mi!
Przed nami Wszechmogąca Dłoń
Objawia w łaskawości swej
Przenajświętszego Zdroju Toń;
Jedynie jedna równa jej –
U Jozafata kraju bram.
I oto czemu śpiewam wam.

Lavar de ser e de maiti
 Nos deuriam, segon razo,
 Ie'us o afi.
 Chascus a del lavar legor!
 Domentre qu'el es sas e saus,
 Deuri' anar al lavador,
 Que ns es verais medicinaus!
 Que s'abans anam a la mort,
 D'aut en sus aurem alberc bas.

Mas Escarsedatz e No-fes
 Part Joven de son compaigno.
 Ai cals dols es,
 Que tuich volon lai li plusor,
 Don lo gazaings es enfernaus
 S'anz non correm al lavador
 C'ajam la boca ni ls huoills claus,
 Non i a un d'orguouill tant gras
 C'al morir non trob contrafort.

We zwykłym zdroju znywać brud
 – Codzienny to człowieczy trud.
 Lecz oto cud:
 Każdemu dany dostęp doń!
 Więc póki twój nie minął wiek,
 Przenajświętszego Zdroju Toń
 Miej za uzdrawiający lek;
 Kto umrze nie przyjąwszy go,
 Poniży nasz wyniosły dom.

Zwątpienie, skąpstwo, wiary brak
 Pcha młodość na samotny szlak;
 Kto czyni tak,
 Potępia siebie; Boże broń,
 By sam otchłani obrał cień,
 Mijając Zdroju Świętą Toń,
 Nim wyda z ust ostatnie z tchnień –
 Tam choćby pysznił się i dął,
 Ze śmiercią złą nagrodę wzięł.

Pax! In nomine Domini, Marcabru, 1100–1150
 Tłum. z jęz. occytańskiego – Jacek Kowalski

Rycerze dobrej opieki – Pieśń wypraw krzyżowych z Drugiej Krucjaty

Chevalier, mult estes guariz,
 Quant Deu a vus fait sa clamur
 Des Turs e des Amoraviz
 Ki li unt fait tels deshenors;
 Cher a tort unt cez fieuz saiziz;
 Bien en devums avoir d'olur,
 Cher la fud Deu primes servi
 E reconnu pur segnuur.

Ki ore irat od Loovis
Ja mar d'enfern avrat pouur,
Char s'alme en iert en pareis
Od les angles nostre Segnor.

Pris est Rohais, ben le savez,
 Dunt crestiens sunt esmaiez,
 Les mustiers ars e desertez:
 Deus n'i est mais sacrifiez.
 Chivalers, cher vus purpensez,
 Vus ki d'armes estes preisez;
 A celui voz cors presentez
 Ki pur vus fut en cruiz drecez.

Ki ore irat od Loovis...

Pernez essample a Lodevis,
 Ki plus ad que vus nen avez:
 Riches reis est e poesteiz,
 Sur tuz altres est curunez:

Rycerze dobrej opieki!
 Na tych, co nie znają wstydu,
 Bóg woła was w kraj daleki
 Na Turków, Almorawidów;
 Nieprawie dźierzą lenna swe,
 Z czego dla nas wielka szkoda,
 Bo tam Bóg raz pierwszy w świecie
 Uznawany był za Boga.

A kto z Ludwikiem wyruszy,
Niechaj go nie trapi trwoga;
Ominie piekło, a duszę
Anioły wezmą do Boga.

Już Rohez wzięty, wiecie to,
 Jak ścierpią więc chrześcijanie,
 Że ich kościoły w gruzach są
 I nikt tam do mszy nie stanie?
 Rycerze, myślcie więc o tym,
 Wy, którzy miecze nosicie –
 Dla Boga, który z ochoty
 Na Krzyżu za was dał życie.

A kto z Ludwikiem wyruszy...

Więc przykład bierzcie z Ludwika,
 Co was przewyższa w tytule;
 On bogactw ma wszak bez lika,
 A większy nad inne króle;

Deguerpit ad e vair e gris,
Chastels e viles e citez:
Il est turnez a icelui
Ki pur nus fut en croiz penez.

Ki ore irat od Loovis...

Deus livrat sun cors a Judeus
Pur metre nus fors de prisun;
Plaies li firent en cinc lieus,
Que mort suffrit e passiun.
Or vus mande que Chaneleus
E la gent Sanguin le felun,
Mult li unt fait des vilains jeus:
Or lur rendez lur guerredum!

Ki ore irat od Loovis...

Dziś rzuca zamki, miasta, wsie,
Urzędy, szaty, prezenty,
Dla tego, kto za nas wszystkich
Na Krzyżu został rozpięty.

A kto z Ludwikiem wyruszy...

Bóg ciało swoje Żydom dał,
Byśmy się z piekła wyrwali;
Męczyli Go, gdy On konał,
Pięć ran Mu krwawych zadali.
Dziś, gdy Go biją poganie
I ich przebrzydły Sangwinus,
Bóg prosi o pomstę na nie –
Zapłaćcie, co należy Mu!

A kto z Ludwikiem wyruszy...

Chevalier, mult estes guaritz, anonim, 1146
Tłum. z jęz. starofrancuskiego – Jacek Kowalski

הנזירה אגירה, רשמי מסע, (המאה ה-4)

”את היום בו קודשה הכנסייה הניצבת בגולגתא, זו הקרויה מקדש השם, מכנים יום ההקדשה. האירוע נחגג ברוב הוד והדר, שכן באותו יום ממש התגלה צלבו של המשיח. עם בוא ימי החג הללו, הם נמשכים, אפוא, שמונה ימים. ימים רבים קודם לכן כבר מתחילים לזרום העירה המוני נזירים וכמרים מכל קצות תבל. הם באים ממסופוטמיה או מסוריה, ממצרים או מתבס. כי אין אף לא אחד שאינו עולה ביום הזה לירושלים ברוב עם לחוג ימי-חג נהדרים כל-כך.”

IV. Jeruzolima – miasto pielgrzymów

Pielgrzymka mniszki Egerii

Dzień Poświęcenia został tak nazwany na pamiątkę dnia, w którym został poświęcony Bogu święty kościół na Golgocie, nazywany martyrium. Także owego dnia została poświęcona Bogu święta kaplica znajdująca się w Bazylice Grobu Pańskiego, czyli w miejscu, w którym Pan zmartwychwstał po swej męce. Poświęcenie tych kościołów zostało zatem dokonane z największą czcią, ponieważ tego dnia został odnaleziony Krzyż Pana. Kiedy więc nadchodzą dn poświęceń, są one obchodzone przez osiem dni. Mnisi i duchowni z różnych prowincji, z Mezopotamii i Syrii, z Egiptu i Teb zaczynają się tam gromadzić na długo przedtem, gdyż nie ma nikogo, kto nie skierowałby wtedy swoich kroków do Jeruzolimy na takie radosne uroczystości.

IV w.
Tłum. z jęz. hebrajskiego – Andrzej Bartczak

قبة الصخرة

(ابن بطوطة، 1304-1377)

تلمع لمعان البرق.
بحار بصر متأملها في محاسنها.
ويقصر لسان رايتها عن تمثيلها.

أَللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ	أَللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ
الوَاحِدَ الْفَرْدَ الْمَجِيدَ	مَا الْحَكْمَ إِلَّا لِلَّهِ
عَمَّنْ يَشَاءُ مِنَ الْعَبِيدِ	يَعْفُو إِلَّاهُ بِفَضْلِهِ
يَسْأَلُهُ أَنْ لَا يُخَيَّبَ	وَمَنْ وَقَفَ بِبَابِهِ
بِزُورَةٍ إِلَى الْخَبِيبِ	عَسَاءَ أَنْ يَجُودَ لِي

Meczet „Kopuła Skały”

Świeci się blaskiem błyskawicy.
Oślepia wzrok przyglądającego się jej pięknu,
Oglądającemu brak słów, by je opisać.

Bóg czyni to, czego sobie życzy
Bóg czyni to, czego chce
Nie ma takiej mądrości, jak mądrość Boga
Jednego, Jedyne, Wspaniałego
Bóg przebacza według swojej woli
Tym ze swoich sług, którym chce
A ten, kto stanie u Jego wrót
Wie, że On go nie zawiedzie
Może nagrodzi mnie
spotkaniem z moją miłością?

Ibn Battuta, 1304–ok. 1377
Tłum. z jęz. arabskiego – Andrzej Bartczak

Piękny kraju, rozkoszy świata

Piękny kraju, rozkoszy świata, mieście wielkiego króla!
dusza moja wdycha do ciebie z odległego zachodu!

Zasmuca moje serce wspomnienie tego, czym byłeś niegdyś,
twojej wygnanej chwały i zniszczenia twojej świątyni.

Gdybym tylko mógł polecieć do ciebie na skrzydłach orłów,
moje lzy wsiąkłyby w twoją glebę i zmieszały się z nią.

Poszukuję ciebie, choć nie masz króla i choć tam, gdzie kiedyś
były jodły Gileadu, teraz są jedynie żmije i skorpioń.

Jakże mogę nie być poruszony twoimi kamieniami i nie całować ich,
skoro smak twojej ziemi na moich wargach jest słodszy niż miód!

Jehuda Halevi (Sionida), 1075–1141
Tłum. z jęz. hebrajskiego – Andrzej Bartczak

Morskie dno tak płaskim czyni

Jako święta Maryja z Siguenzy uratowała pewną niewiastę,
co chciała wejść na okręt i wpadła do morza,
a Święta Maryja ją pochwyciła i wyniosła,

*Morskie dno tak płaskim czyni jako ziemia stała
dla swych sług Święta Maryja, Pani wspaniała.*

Rzecz to jest o cudzie wielkim bardzo niebywałym,
uczynionym przez Maryję, Matkę Króla Chwały,
dla niewiasty, co służyła jej swym życiem całym
w dzień i noc. W Ekstremadurze rzecz owa się działa.

Morskie dno tak płaskim czyni jako ziemia stała...

Como Santa Maria de Seguença guardou hũa moller
que queria entrar en hũa nave e caeu no mar,
e guareçe e sacó-a Santa Maria

*O fffondo do mar tan chãõ faz come a terra dura
aos seus Santa Maria, Sennor de muy gran mesura.*

Dest'avêo un miragre grand'e muy maravilloso,
que fezo a Santa Virgen, Madre de Rey glorioso,
por hũa moller que tiinna o coração desejoso
de a servir noit' e dia. E foy en Estremadura,

O fffondo do mar tan chãõ faz come a terra dura...

Esta moller hua filla avia que muyt' amava,
e a cada hua delas ena voontad' entrava
d'iren veer o Sepulcro de Jerusalem, e dava
do seu a quena guiasse por poder yr mais segura.

O fondo do mar tan chão faz come a terra dura...

Que passou o mar en salvo sen neun detêmento,
ca enquanto per el foron sempr' ouveron muy bon vento;
e des que foron en Acre, sen outro delogamento
foron veer o Sepulcro no tempo da caentura.

O fondo do mar tan chão faz come a terra dura...

D'y entrar, e en querendo sobir per húa escaeyra
do batel en essa nave, sobiu a filla primeyra-
mente, e depois a madre ciudou a seer arteyra
de sobir tost', e na agua caeu con sa vestidura.

O fondo do mar tan chão faz come a terra dura...

E en caendo, chamando a grandes braados ya:
“Acorre-me, Gloriosa, a Vella Santa Maria
de Segonça, en que fio, e fays que mia romaria
acabe compridamente.” E tan toste da altura

O fondo do mar tan chão faz come a terra dura...

Dos çeos a Virgen santa acorreu-a e passou-a
beens per fondo da agua so a nave, e sacou-a
mui longe da outra parte eno mar, e pois tornou-a
arriba viva e sãa con fremosa catadura.

O fondo do mar tan chão faz come a terra dura...

Todos quantos esto viron foron mui maravillados,
e os gêollos en terra ouveron logo ficados
e aa Virgen mui santa porende loores dados, dizendo:
“Bêeyta sejas, dos coyados cobertura.”

O fondo do mar tan chão faz come a terra dura...

Ta niewiasta miała córke, bardzo ją lubiła,
a każda z tych dwóch w swej duszy pragnienie żywiła,
w Jeruzalem Grób nawiedzić, zatem nie skąpiła
przewodnikom grosza, byle podróż się udała.

Morskie dno tak płaskim czyni jako ziemia stała...

Bez szwanku morze przebyła i bez zatrzymania,
bo kędy ich okręt płynął, dobry wiatr poganiał,
a gdy już stanęły w Acre, wnet bez ociągania
do Grobu pospieszyła, o upał nie dbała.

Morskie dno tak płaskim czyni jako ziemia stała...

Potem gdy na okręt znowu wspiąć się po drabinie
z łodzi miały, kazała pierwszej iść dziewczynie,
po czym ufna, że noga jej się nie powinie
idąc szybko, w toń wpadła w szatach, tak jak stała.

Morskie dno tak płaskim czyni jako ziemia stała...

Lecz spadając, tak jęła wołać wielkim głosem:
święta Maryjo z Siguenza, uzał się nad losem
tej, co Ci się powierzyła i uratuj, proszę,
bym z pielgrzymki wróciła. Ta się zmiłowała.

Morskie dno tak płaskim czyni jako ziemia stała...

Na ratunek jej zstąpiła z nieba Panna Święta,
i przeniosła pod kadłubem wielkiego okrętu,
o szmat drogi ją wyniosła żywą i nietkniętą,
a choć z wody wydobyta, pięknie wyglądała.

Morskie dno tak płaskim czyni jako ziemia stała...

Wszyscy, co na to patrzyli, byli zadziwieni,
zdumiewali się też ludzie, co stali na ziemi,
i sławili Pannę Świętą słowami takimi:
„Bądź błogosławiona, strapionych nadziejo cała.”

Morskie dno tak płaskim czyni jako ziemia stała...

Cantigas de Sancta Maria, Alfons X Mądry, 1121–1284
Tłum. z jęz. katalońskiego – Magdalena Pabisiak

V. Jerozolima – miasto arabskie i miasto ottomańskie

Preludium

Anonim

Taniec „Soma”

Awal Ma-dajalna al-Quds

Tradycyjna muzyka arabska

Zdobycie Jerozolimy przez Ottomanów

Marsz wojenny, 1517

Sen Sulejmana Wspaniałego

Gece bir dilsizin ağzı gibi sessiz ve karanlıktı. Ne gökyüzünde bir yıldız ışıldıyor, ne bahçeden cırcır böceklerinin sesi geliyor, ne de güller kokularını yayıyorlardı. Uykusunun en derin anında karşısında beliren gölgeler yüzünden Sultan Süleyman huzursuz uyuyordu. Gölgele yaklaşiyor, tehdit ediyor, korkutuyor, kâbus gördürüyordu. Biraz daha yaklaştıklarında kendisini ürküten gölgelerin heybetli yeleleriyle, dişlerini göstererek kükreyen, iki dehşet verici aslan olduklarını fark. Tam üzerine saldıracakları an, göz kamaştırıcı bir nur içinde Hazreti Muhammed önlerine gırarak aslanları durdurdu ve Sultan Süleyman'a dönüp: "Sen şu anda aslanların önünde ne kadar savunmasızsan, Kudüs şehri de o kadar savunmasız. Bu şehri koru, surlarını ve kulelerini yeniden inşa ettir" dedi. Uykusundan sıçrayıp uyanan Sultan Süleyman hemen duvarların tekrar yapılmasını; özellikle de ağır, parlak beyaz taşlardan kuleler, mazgallar ve yedi adet kapı inşa edilmesini, kapılardan birinin üstüne, önce gördüğü kâbusun, şimdi ise şehrin savunma sembolü olan aslan heykellerinin oyulmasını buyurdu. Sonra uykusuna geri döndü. Gül kokuları yeniden etrafı sarmaya başlamıştı.

Noc była bezgłośna i ciemna, jak usta niemowy. Na niebie nie skrzyły się gwiazdy, z ogrodu nie dochodziło cykanie świerszczy, róże też nie pachniały. Głęboki sen Sułtana Sulejmana zakłóciły pojawiające się przed nim cienie. Cienie zbliżają się, straszą, napęniają grozą, wywołują koszmary. Kiedy przerażające cienie są już blisko, spostrzega, że są to dwa szczerzące kły lwy z majestatycznymi grzywami. W chwili, kiedy miały się rzucić na niego, ukazał się Prorok Mahomet w oślepiającym blasku i powstrzymał lwy. Zwrócił się w stronę Sułtana Sulejmana i rzekł: „Tak, jak ty w tej chwili jesteś bezbronny przed tymi lwami, tak Jerozolima jest bezbronna. Chroń to miasto, każ wybudować od nowa mury i wieże”. Sułtan Sulejman rozbudzony zerwał się z łóżka. Rozkazał natychmiast postawić mury, przede wszystkim wieże z ciężkich lśniących białych kamieni, strzelnice i siedem bram, a na jednej z bram rozkazał wyrzeźbić lwy, które widział we śnie i które stały się symbolem obrony miasta. Potem znowu zasnął. A wokół znów zaczął rozchodzić się zapach róż.

1520

Tłum. z jęz. tureckiego – Grażyna Jurendt

Makkam Uzäl Sakil „Turna”

Kantemiroglu, XVII w.

VI. Jerozolima – schronienia i miejsce wygnania

O, Palestyno, piękna i święta

Palestina hermoza y santa
cuanto sos dezventurada
alevanta y tú sola canta
que tú debes ser nuestra morada

En pensando en la tierra santa
mi cuerpo se hinche de temblor
el estado tuyo me encanta
mi alma se hinche de dolor.

Tierra sos del Criador bendicha
cuanto sos lexos de tus hijos
ma tu hemozura mos haze
paz y amor ariento el coraçón

O, Palestyno piękna i święta,
straszny nieszczęściem dotknięta,
powstań i wyśpiewaj sama,
że to nam byłaś na mieszkanie dana.

Kiedy tylko świętą wspomnę ziemię,
ciało mi przesywa drżenie,
a jej los nieszczęsny tak mnie wzrusza,
że z bólu omdlewa moja dusza.

Ziemio, od Stwórcy błogosławiona,
od swoich dzieci jesteś oddalona,
lecz w sercach, dzięki twojej piękności,
nie brak pokoju ni miłości.

Palestina hermoza y santa, ballada sefardyjska,
Sarajewo – tradycja ustna
Tłum. z dialektu ladyńskiego (judeo-hispańskiego)
– Magdalena Pabisiak

יהודה עמיחי / ירושלים

על גג בעיר העתיקה,
כביסה מוארת באור אחרון של יום:
סדין לבן של איבת,
מגבת של אויב
לנגב בה את זעת אפו.

ובשמי העיר העתיקה
עפיון.
ובקצה החוט –
ילד,
שלא ראיתי אותו,
בגלל החומה.

העלינו הרבה דגלים,
העלו הרבה דגלים,
כדי שנחשב שהם שמחים.
כדי שיהשבו שאנחנו שמחים.

Jerozolima

Na dachu w Starym Mieście,
w ostatnich blaskach dnia rozwieszono pranie:
białe prześcieradło kobiety (która jest moim wrogiem),
ręcznik mężczyzny (który także jest moim wrogiem)
do wytarcia potu z brwi.

Na niebie nad Starym Miastem
fruwa latawiec.
A na drugim końcu sznurka –
dziecko
Nie widzę go,
zasłoniętego murem.

Wywiesiliśmy wiele flag,
oni wywiesili wiele flag.
Abyśmy uwierzyli, że jesteśmy szczęśliwi.
Aby oni uwierzyli, że są szczęśliwi.

Jehuda Amichai, 1924–2000
Tłum. z jęz. hebrajskiego – Andrzej Bartczak

ՈՂԲ ԱՆԻ ԲԱՂԱԲ Ի ՎԸՐԱՅ

Հանդիպողը քեզի տխրի կը մընայ,
Տեսնելով վիճակդ, թշվառ քո, Անի՛ ...
Անիրավը երբեք էլ մօտդ չի դայ՝
Բախող ուրացել է ի սպար քո՝ Անի ...

Պալատներդ հողին եղած հաւասար
Կրկին նորոքուելու է, չունիս՝ հնար
Վանքերդ կխաքանդ արանց ժամարար
Ու՞ր է դրուժիտունդ պայծառ քո՝ Անի ...

Lament nad miastem Ani

Kto do ciebie podejdzie, o, Ani!
Wpadnie w smutek widząc cię w tym stanie.
Oby zły wróg nie dotarł do twych bram!
Zdradzoneś przez los, o, drogie Ani!

Twe pałace są zrównane z ziemią,
Nie masz środków na ich odbudowę.
W zburzonych klasztorach mnichów nie ma.
Gdzie twa wspaniała przeszłość? O, Ani!

Armenia – tradycja ustna
Tłum. z jęz. zachodnioormiańskiego – Andrzej Pisowicz

אל מלא רחמים

מומור לנספים באושוויץ
תפילה יהודית

אל מלא רחמים שוכן במרומים
המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה
במעלות קדושים וטהורים
כזהר הקריע מזהירים
את נשמות אחינו בני-ישראל
כלם קדושים וטהורים
שנצחו בידי בני-עולם
שדמם שמת
באושוויץ, מיִדְאֵנְק, טרִבְּלִינְקָה
ובִּיָּתֵר מִחֲנוֹת הַשְּׂמֵדָה בְּאֵירוֹפָּה
שְׁנֵהֲרֵגוּ, וְנִשְׂרְפוּ
וְשִׁנְּפוּ עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם
בְּעִבּוֹר שְׂאֵנוּ וּבְגֵינוּ נֹכְרִים
בְּעִבּוֹר שְׂנֵדְבוּ צְדָקָה
בְּעַד הַזְּכָרֹת נִשְׁמָתָם
בְּגוֹ-עֵדוֹ תִּהְיֶה מְנוּחָתָם
לְכֹן בְּעַל הַרְחָמִים
יִסְתַּיְרֵם בְּסֵתֵר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים
וְיִצְרֵר בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתָם
ה' הוּא נִחְלָתָם
וְיִנּוּחוּ בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכָּבָם
וְנֹאמֵר אָמֵן.

Boże pełen miłosierdzia

Boże pełen miłosierdzia, zasiadający na wysokościach,
obdarz właściwym miejscem do wytchnienia
pod skrzydłami Boskiej obecności,
pomiedzy świętymi i czystymi,
którzy jaśnieją niczym oślepiający blask firmamentu,
dusze naszych braci, dzieci Izraela,
którzy są święci i czysti,
i ponieśli śmierć z rąk morderców
wylewając swą krew
w Auschwitz, Majdanku i Treblince
oraz innych obozach zagłady w Europie,
którzy zmarli i zostali spaleni,
i oddali swoje dusze, aby uświęcić Imię Pańskie,
ponieważ my i nasze dzieci pamiętamy ich,
ponieważ dla ich upamiętnienia
ofiarowano miłosierdzie.
Niech miejscem ich spoczynku będzie Raj.
Zatem, niech Pan Łaskawy osłoni ich
na zawsze okryciem ze swych skrzydeł
i zwiąże ich dusze w węzeł życia.
Pan jest ich dziedzictwem:
niech spoczywają w pokoju w miejscach swego spoczynku.
Mówimy: Amen.

El male rahamim, Hymn dla ofiar Auschwitz 1941.
Oryginalny zapis fonograficzny, wyk. Shlomo Katz, 1950
Tłum. z jęz. hebrajskiego – Andrzej Bartczak

Marsz żałobny
Muzyka tradycyjna

VII. Pokój ziemski – nadzieja i obowiązek

Gazal armeński

Improwizacja

אשורר השירה

אֲשׁוּרֵר הַשִּׁירָה לְכַבּוֹד הַתּוֹרָה,
מִפֶּן יִקְרָה הַיָּא, זָכָה וְבָרָה.
נִתְּנָה בְּיַד רוּעֵנּוּ, מִשָּׁה רַבֵּנוּ.
נִתְּנָה בְּיַד רוּעֵנּוּ, מִשָּׁה רַבֵּנוּ.

Gazal hebrajski

Śpiewam pieśń, aby wychwalać Torę.
Pan wykonał ją z najszczerzego złota.
Została nam dana z rąk naszego pasterza i nauczyciela, Mojżesza.
Została nam dana z rąk naszego pasterza i nauczyciela, Mojżesza.

Tłum. z jęz. hebrajskiego – Andrzej Bartczak

غزالي غزالي

غزالي غزالي طال جرحي طال
و القمر سلاني وسط الليل و راح
يا عزولي لا تلموني فاهواء غدار
إنني مغرم صباباً أبتغي الوصال

Gazal arabski

Mój gazalu, mój gazal, pogłębiła się rana mojej miłości, pogłębiła,
a północy księżyc oszołomił mnie i sobie poszedł.
O, moje czcze gaduły, nie czynicie mnie winnym, bo miłość jest
zwodnicza,
a ja jestem owładnięty żarliwym uczuciem i pożądaniem
miłosnego bycia razem.

Tłum. z jęz. arabskiego – Andrzej Bartczak

غزالي فلسطيني

يا رسول الله يا خير هاد
خذ بيدي يا حبيبي يا عظيم الجاه

Gazal palestyński

O, Proroku Boga! O, najlepszy z przewodników,
Weź mnie za rękę, o ukochany, o najwspanialszy.

Tłum. z jęz. arabskiego – Andrzej Bartczak

ΑΠΟ ΞΕΝΟ ΜΕΡΟΣ

Από ξένο μέρος κι απ' αλαργινό
ήρθ' ένα κορίτσι φως μου είκοσι χρονώ.

Είχε μαύρα μάτια και ξανθά μαλλιά
είχε και στο μάγουλό της φως μου μια ελιά.

Z obcego kraju

Z obcego kraju, z dalekiej ziemi
przybyła dziewczyna, lat dwadzieścia miała.

Jej oczy ciemne, jasne jej włosy,
A na policzku piękna lśniła blizna.

Tłum. z jęz. nowogreckiego – Agnieszka Heszen

Śpij już, śpij, dziewczeczko piękna

iDurme, durme, hermosa donzella,
durme hermosa, sin ansia y dolor!
Heq tu esclavo, que tanto desea
ver tu sueño con grande amor.

Śpij już, śpij, dziewczeczko piękna,
we śnie obaw zbądź i trosk!
Jest przy tobie rab, co z serca
twym snem pragnie sycić wzrok.

Dors, belle donzelle, romanza sefardyjska
Tłum. z jęz. ladino – Magdalena Pabisiak

Tutti

Połączenie wszystkich pieśni i improwizacji

Przeciw zaporom ducha

Fanfara końcowa